

3 НАШОГО ЖИТТЯ.

Про одного листа.—Щодо жителя, Центральної залюби про націоналізм, "широту" й "узость".—Дивовижний силгозм.—Де саме "широта".—Йде до "узості"?—Безнадійний дальтонізм.—Дядя д. Морозова.—Пласти ч нещастя од своєї мови?—Юнавий акад. Корна.—Дядя, що не відважує, що творять?.

Недавно в "Раді" надрукований був лист од студентів харківського технологічного інституту. Скільки відомо лист той не звернув на себе уваги, не викликав ні в пресі, ні в громадянстві ніяких розмов,—прочитали його люде, та й забули. А тим часом факт, про який була мова в згаданому листі, вартий того, щоб не мнати його отак мовчки.

Факт досить, занадто може, значайний. Студенти-україні вимагали, щоб у студентській бібліотеці були й українські книжки. Вибора рада бібліотечна одмовила. Одмовила через те, що брати до бібліотеки українські книжки—значить, "націоналізувати" її, а націоналізм—"узость"; виходить, що українська книжка в студентській бібліотеці, в якій беруть участь і на яку платять й українці, не бажана*. Авторів листа особливо дивує те, що рада бібліотеки складається з людей одним лицем поступових, навіть партійних, а тим часом ці поступові й партійні люде в програмах у яких напевне стоїть й "національное самоопреділення" й інші такі гарні та поступові домагація—так легко ставлять до найменшої спроби того, "самоопреділення". "Дивно, так закінчило листа,—по прапор націонарства тут завжди високо мається, а між тим найпотрібіше для нашого народу—освітять рідною мовою та виховання інтелігенції української гальмується тільки через те, що мова йде про український люд, а не московський**).

Факт, кажу, занадто авчжайний, щоденне, можна сказати, зьявляю. Кожен в українці напевне не один раз чув од своїх знайомих—"общеросов" оті мови про "націоналізм" та "узость" на підставі яких не заведено до студентської бібліотеки в харківському інституті українських

книжок. Не один "общеросов" з жалем чи згорда дивиться на вас, коли доведеться, що ви—українець; не до однієї тільки студентської бібліотеки в Харькові не пушено української книжки: ні свого цвату по всьому світу... І не допомагають тут ні поступові погляди, ні програми вимагання "національного", "самоопреділення", ні особисті часом гарні стосунки, ні навіть елементарна логика, що спромоглася на такий справді дивовижний силгозм, якого зразок я навіть на початку. Все зникає перед централістичними забобами, які висає в себе мало не з молоком матері, з повітрям, з якою й питвом та порода людей, що зветься "общероссами". І наводочі свої мотиви, навіть не помічає звичайно, скільки наівного в них, скільки того не продуманого, перенятого на віру, перешколеного з традиції, що давно вже варто викинути, як непотрібний і великий шкодливий мотлох. І ще навіть на вас дивляться з жалем чи згорда, відповідно до настрою та своїх до вас стосунків...

А тим часом тут менше, ніж де инде, є підстав до жалю чи пихи, і коли вони й можуть до кого приляпати, то хіба до самих же "широких" людців. Ох, ця "широта"! Скільки справді вузького, замкненого, запліснялого прикривається нею! Скільки недоречної несенітності впливає на світ божий, пишю загортаючи у ляхмані "широких поглядів"! Скільки самої справжньої "вузості" провозить ся контрабандним способом під флагом "широти"! Справді, візьможе хоча-б отой силгозм, що так фатально завважив на долі української книжки в бібліотеці технологічного інституту. Українська книжка означє націоналізую бібліотеки, націоналізую—вузость, отже геть ту українську книжку. Я вже не казатию про те, що кожна пуглива книжка в бібліотеці не змушує, а збагачує й екзарби, значить не змужує, а поширює її вартість; не казатию й про некультурність таких стосунків до книжки, коли не питаються, яка змістот книжка, а просто засуджують її за саму мову... Але от що цікаво як воругам української книжки не прийшла до тямки така

проста думка, що коли українська книжка знаменує собою націоналізую бібліотеки, то не що инше знаменує й російська і велика инша. Бо нема книжки просто, абстрактної книжки, книжки загальні, а є книжка в тім чи иншій національній одежі, тією чи иншою мовою писана. Отже хоча-б якою мовою написана була книжка, вона націоналізуватиме бібліотеку, себто руйнуватиме той принцип "широти", який собі поставила рада студентської бібліотеки. Одно слово, це така широта, що як би й справді додержувати, то й бібліотеки не можна було б завести: кризь що широту тіла бібліотека вислизнула б у якусь безодню принципіальности. А коли вона не вислизнула і стоїть на своєму місці в Харькові, то, значить, чудово може знайтись в ній місце й українській книжці поруч російській і великій иншій. Іншане кажучи, націоналістами виходять зовсім не українці, що домалгані української книжки поруч російській, а їхні антагоністи, що ніякої иншої, окріч російської, не хотять визнавати. Вовочує з націоналізмом, вони сами показують ся націоналістами в найгіршому розумінні цього слова, бо націоналістами, що силоміць накидають свої національні форми иншим.

Не краще стоїть справа й з "широтою" цих наївних людей. Але, видима річ, коли перед нами двоє людей, з яких один двома мовами володіє й може з двох літератур користуватися, а другий тільки однією, то на питання, хто має більше засобів до задоволення своїх духових потреб, що ширше їх може задовольнити—ми не ватагтемося, що сказати. Справді, коли поруч Пушкина, Чернишевського, Достоевського та Чехова я маю змогу читати Шевченка, Драгоманова, Франка та Копювського, то чим не то не звужуваємо свого інтелекту, а тільки поширюваємо його, як поширюватиму і ту художню втіху, що дають великі письменники кожної національности. В такому становищі й перебувають тепер інтелігенції українці, і я зовсім не розумію тієї сміливости, з якою кидують їм обвинувачення за узость її, що не може ні Шевченка, ні Драгоманова, ні Франка, ні Копю-

вського читати в оригіналі. Адж так можна договоритись до того, щ дальтоніст більше бачить, бо менше розуміє барв, ніж нормальна людина. "Узость" тут знов мусить вернутись до тих, од кого вишла, бо їхня вона добро, як і той справді вузький націоналізм, од якого вона народилася.

Я повинен перепросити читача за ті трюязи, якими займаю оме його увагу. Єдине виправдання маю в тому, що занадто поширений той факт, на який скаржилися харківські студенти-українці, занадто часто націоналісти пришивають квітки націоналізму не туди, де їм належить бути, а "вузость" ляються як-раз вузькі люде, такі вузькі, що навіть трюязи, які соромно й проказувати, не спроможні врозуміти. В справах національній справді пауче безнадійний дальтонізм, який шплететь ся тим, що не може देखити барв розбратити, й сиває хвалу дальтонізму, став ючи його вище за нормальне око. І на такий дальтонізм слабують не тільки середні люде, яких не умудрив Господь розбратити навіть не дуже мудрі та складні справи.

В "Вістникі Європи" розпочалися друком талановито написані записки відомого психолога Морозова "Въ глубинѣхъ преисподней",—вращая й рефлекси з останнього перебування автора в тюрмі. І от що ми в них читаємо з приводу звістки, що одна книга д. Морозова має вийти німецькою мовою.

... Я знов вернувся до своєї повелічної думки. що з могодні їй мені долучало: яке лихо велике, що народи мають свої власні мови, які нечає кінтійський вузол одгороджують їх од рідної мови! Що менший народ, то більше діла цього нещастя в тому, що він має свою власну мову.

На віщо нам мова? Але не на свої мови, як ітшакма, а на те, щоб зягалися в такий, як ми, людям, росиданіям по всьому світі. Отже та мова, що найбільше розскається по світі й має першодіє науково-художественне письменства, і повинна бути на свій час межкоридорова, а не якась ітшучо вигадана (?) тільки на те, щоб задовольнити задрість мисли розвинених народів і не дати людям говорити так, щоб зягала якась чужестороння нація, хоча і мала вося всі права на те. Як жалкував я весь вік свій, що могу добро писати тільки

російською, а не англійською мовою! Як би я змів писати цією великою мовою, то кожному мову кинути зараз же, як вийде, ніг би читати явсь (?) цивілізацій світ! А російською мовою вона доволі плаває по самій російській території, не маючи а не виходу, як риба в Каспійському морі, горами і степами одразуною од світового океана*).

Оце вам справжній гимн дальтонізму, й просявля його визначний учений і поет, а не середня явсь людини. І що найгірше, просявано його так, що не аразу й доберешся, де саме той дальтонізм заховамо, бо оту загальному думку про його од власної мови замасковано під кінець жалюми на своє незнання світової мови. Нам звичайно, нема діла до особистих зв'язів автора: кожному добре, як він знає як найбільше мов на світі. Але ж од особисті незручності перекочити до думки про лихо загальне од народних мов—значить, цілком не розуміють тих психичних підстав, що має кожна органічна мова. Нам кажуть, що мова не на свої мови людя потрібна—свята правда; нам кажуть, що добре було б, як би всі люде тільки могли порозуміватись між собою—і це не мнша правда. Але не вся це правда. Бо мова не тільки знаряддя до того, щоб порозуміватись людя, але й до того, щоб думати: це самої думки, самої психики людської набуваючі знаряддя. Порозуміватись можна за ліхоті години й на мигах, але думати, але творити ту саму світову цивілізацію, збагачувати переживання людські, можнатілі живую мовою, що органічно зростає за людиною. І вона, це знаряддя думки й цивілізації, тим дужче і способніше, що багатше, дужче й ріжноманітніше одбивається в йому всі членстві риси людської психології, кожної окремої самостійної індивідуальности. І зовсім не на те "вигадано" мови, щоб задовольнити задрість менших народів: сами собою, без жадного наміслу, творилися й творяться вони в процесі розвитку думки й психики людської. Звичайно, не зручність у тому, що не можна порозуміватись безпосередно з усіма людьма; але коли це нещастя, то яке ж воно мизерне,

*) "Радя", ч. 82.

*) "Вістникі Європи", 1913, IV, стор. 257—258.

рівняючи до того величезного щастя, що дає власна мова народів, як джерело свідомості й знаряддя справжньої людської культури! Англія пишався своєю культурою, англійць слово „я“ пише з великої літери, але зітріть з них їхню мову—і я не знаю, що від цієї культури й од того величезного самоповажання лишитьсЯ. В усякому разі живі блискучі барви живого організму без сліду загинуть, як загибають такі живі барви в усьому тому, що творитьсЯ машинним робом. То звідки ж така неласка до менших народів щоб стерти з них барви живого життя й завести для них машинним робом витворену культуру?...

Мови людські—це не алгебраїчні формули, не абстракція й не вигадка лихих чи заздрісних людей, а живий організм, що зарождається, живе розвивається і вмирає, коли час прийде, або краще—перерождається на нові мови і доки не вмере сама—дарма її вбивати і ховати. Цього не розуміють часто навіть визначні люде, хоча це давно вже установила наука,—не та офіціальна наука, що служить навкелішких перед сильними і в безодню пхає слабших, а та дійсна наука, що служить єдино правді і самій людскості вклоняється. Така наука недавно святкувала навіть своє небучне свято, вітаючи одного з найкращих своїх заступників, академіка Федора Е. Корша. В нас було вже розказано, як шановний учений ставиться до людських мов, не перебіраючи ними, а в кожній шануючи духову зброю тієї національності, що її витворила. Але тут зазначає ще одну рису в діяльності ювілянта, яка нечасто стрівається поміж російським громадянством. Д. Мозоров жалкує, що він не пише самою англійською мовою, щоб його читав одразу „увесь“ цивілізований світ. Д. Корш пише багатьома європейськими мовами, але не тільки тими, якими „увесь“ світ говорить, а й тими, які офіціальна філологія пратьмом хоче з світа зігнати: його статі стріваємо ми й по українських наукових органах. Яка величезна різниця між цими двома вченими і яке чудове порівняння між їми можна зробити! І коли я рівняю їх то мені здається, що не звукує свою впливу, не розмінюється й не закопує свого таланту в землю уче-

ний академик, що не гребує мовами відповідно до їх рангу. Зовсім навпаки. Він просто розуміє, що нехай там що говорять офіціальні й неофіціальні нівелятори, а будуччина належить живим народам, що культура не тільки не стирає індивідуальних ознак національності, не тільки не вбиває живих мов, а дає їм той ґрунт, на якому вони можуть розвиватися й служити і своєму народові, і всій людскості. Мало того—він уважає, що не треба навіть і бажати єдності та одномастности в психичному житті людини, в мові насамперед, бо це вбивало б світове багатство і вело б не до розросту культури, а до її занепаду. І мені здається, що одна така людина, як акад. Корш, з його любовними й обережними стосунками до неголосних і неспітових мов далеко більше зробить для вселюдського єднання, ніж легіони людей, у яких єднання на язиці, а розбрат на ділі, які хвалятьсЯ „широтою“, сами замкнувшись у вузеньких ряпцях єгоїстичної натурри, які лаються „узостью“, хоча й не знають, де її саме шукати.

Ми вертаємось, таким чином, туди, звідки вийшли—до харківського інциденту, цього занадто звичайного зъявища серед нашої дійсности. При світлі справді широкої, щиро людської діяльности д. Корша, якими мизерними іграшками здаються ті софистичні викрути, що ними бібліотечна рада виправдувала свій замаскований похід проти української книжки! Єдиним, найбільш ще почесним, виправданням для тих „поступових“ людей може бути хіба те, що вони „не в'їдають, що творять“. Та коли справді так, то наші земляки-українці повинні выяснити їм те, чого вони не розуміють, і присидувати їх або зрозуміти й дати на практиці волю тому „самоопред'їленію“, що красується по програмах, або ж—скинути з себе машкару поступовости. Бо далеко од усякої поступовости стоїть людина, що заважає іншим людям задовольняти свої потреби так, як їй краще і як вона сама хоче. Ближче, безмірно ближче звідси до обскурности, тієї темної ворожнечі, яку некултурна людина, часто несвідомо, носить у собі до всього, що не схоже з її шаблонами. С. Єфремов.